

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

Кенесары қозғалысы өз елінің азаттығы мен тәуелсіздігін қорғап қалу үшін жанын қиюға әзір қазақ халқының аса зор қарсыласу күшін көрсетіп берді. Бұл көтеріліс Кенесары алға тартқан саяси талаптар бойынша прогресшіл көтеріліс еді. Мұны ең әуелі Кенесарының ру аралық жауласуды және феодалдық бытыраңқылықты жойып, орталықтандырылған біртұтас мемлекет құруға талаптануынан көреміз.

Саяси қызметі барысында Кенесарының бейнесі тек қана Қазақстанмен Ресейдегіана емес, шетелде де өз тамсанушыларын тапты. Хан бейнесіне тамсанғандардың бірі Жюль Верн. Жәнеде "Михаил Строгов" романындағы хан Теофардың прототипі ретінде Кенесары алынды. Хан Кене тұлғасы қазіргі таңда Қазақ даласынан бөлек Ресейде де үлкен қызығушылық тудырады.

Кенесары Қасымұлы Қазақ хандығын қайта жаңғырту идеясын қайта тірілтіп, он жыл бойы оның туын жоғары көтерген тұлға. Семей облысының белгілі зерттеушісі және өлкетанушысы Н. Коншин жазғандай: "Түркістанда Сұлтан Қасым Абылайханұлы мен оның ұлдары Саржан мен Есенгелді (1836 және 1840 жылдар) қаза тапқаннан кейін олардың бауыры Кенесары Қасымұлы Қазақ қозғалысының басында болды. Бұл жеке және рулық қатынастардың тар шеңберінен мәңгілікке шыға алған барлық жағынан көрнекті адам. Тек Кенесары бейнесінен біз барлық қазақтардың саяси бірлестігін армандаған ұлттық қазақ батырын шынайы мағынада кездестіреміз".

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер тізімі

1. Үсенова А. Кенесары бастаған ұлт-азаттық қозғалыс // Қазақ тарихы. — 2009. — № 3 (96). — 60–62-б.
2. Қазақстан тарихы: Энциклопедиялық анықтамалық. — Алматы: «Аруна Ltd» ЖШС, 2006. — 768 б.
3. Бекмаханов Е. Қазақстан ХІХ ғасырдың 20–40-жылдарында: Оқу құралы. — Алматы: Санат, 1994. — 416 б.
4. Бекмаханов Е. Қазақ халқының Кенесары бастаған азаттық қозғалысы. (Тарихи монографиядан үзінді) // Хан Кене: Тарихи толғамдар мен пьеса, дастандар. — Алматы: Жалын, 1993. — 266–408-б.
5. Якунин А. К вопросу об оценке характера национальных движений 30-40-х ХІХ века в Казахстане // Вопросы истории. — 1951. — № 4. — 55-64 б.

ӘОЖ 93/94

ҚАЗАҚ МУЗЫКА ӨНЕРІНІҢ ҚАЙТА ӨРЛЕУ КЕЗЕҢІ

Охасова Д.К.

okhassovadilnaz@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ 1-курс магистранты

Дүкенбаева З.О. - Ғылыми жетекші, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ профессоры

Қазақ халқының музыкалық өнерінің ғасырлар бойы қалыптасқан бай және алуан түрлі тарихы бар. Ол музыка фольклоры және музыка тарихы салаларына жіктеледі. Алғашқы салаға суырып салмалық негізде туған эпикалық жанрлар – жыр, толғау, терме, желдірме және лирикалық әндер мен айтыс өнері, екіншісіне көне түркі дәуірінен бергі кезеңдегі музыка үлгілері мен тарихи-мәдени мәліметтер енеді.

XX ғасырда қазақ музыкасы елеулі өзгерістерге ұшырады, өйткені, елдің өзі саяси және әлеуметтік сілкіністер кезеңін бастан өткерді. XX ғасырдың басында қазақ елі Кеңес Одағының құрамында болды. Ел 1917 жылы большевиктер өмірге әкелген тарихи қайта құрулармен байланысты, айтарлықтай саяси өзгерістерге де ұшырады. Нәтижесінде, қазақ музыкасы да дами бастады, өйткені өткеннің дәстүрлі дыбыстары жаңа, заманауи әсерлермен араласып кетті. XX ғасыр қазақ музыкасы үшін өзгерістер мен дамудың маңызды кезеңі болды. Осы уақыт ішінде ел аймақтың музыкасына айтарлықтай әсер еткен бірқатар саяси,

элеуметтік және мәдени өзгерістерді бастан өткерді. Аталған кезеңдегі маңызды оқиғалардың бірі 1922 жылы Кеңес одағының құрылуы болды. Кеңес өкіметі кезінде Қазақстан қарқынды модернизация мен индустрияландыру кезеңін бастан өткерді, бұл оның музыкасына айтарлықтай әсер етті. Дәстүрлі қазақ музыкасы джаз және классикалық музыка сияқты батыстық стильдердің әсерін сезіне бастады және елде жаңа аспаптар пайда болды. Айтарлықтай өзгерістерге карамастан, дәстүрлі қазақ музыкасы ел мәдениетінің маңызды бөлігі болып қала берді. Музыканттар дәстүрлі әндерді орындауды және жазуды жалғастырды және дәстүрлі қазақ әуендерін заманауи аспаптармен үйлестіретін жаңа композициялар жасалды [1, 73 б.].

1930 жылдары Кеңес музыка өкілдеріне дәстүрлі қазақ элементтерін өз композицияларына қосу ұсынылды және дәстүрлі музыкаға маманданған жаңа ансамбльдер құрылды. Қазақ музыкасын дамытудағы ең маңызды тұлғалардың бірі композитор және дирижер Ахмет Жұбанов пен көрнекті композитор Латиф Хамиди болды. Жұбанов пен Хамиди дәстүрлі қазақ музыкасын батыстық стильдермен араластыра білу қабілетімен танымал болды және бүкіл елде танымал болған бірқатар композициялар жазды.

Қазақстанда опера жанры XX ғасырдың 30-жылдары пайда болды. Алғашқы опералық шығармалар музыкалық пьеса және драма түрінде болды. Олар түгелдей қазақтың халық музыкасына, оның ән-күй байлығына негізделіп жазылды. 1934 жылы Е. Г. Брусиловский қазақтың тұңғыш операсы «Қыз Жібекті», одан кейінгі жылдары Жұбанов пен Хамиди «Абай» (1944), М.Төлебаев «Біржан-Сара» (1946), Қ.Қожамяров «Назугум» (1956), С.Мұхамеджанов «Айсұлу» (1964), Е.Рахмадиев «Қамар сұлу» (1963) және Ғ.Жұбанова «Еңлік-Кебекті» (1975) жарыққа шығарды [2].

1934 жылы орыс композиторы Евгений Брусиловский жазған «Қыз Жібек» операсы жарыққа шықты. Опера Төлеген мен Жібек есімді жастардың махаббат хикаясын баяндайды. Алайда, олардың сүйіспеншілігіне отбасыларының араздығы қауіп төндіреді және екі ғашық осы кедергілерді жеңіп, бірге болуға тырысқан кезде оқиға өрбиді. «Қыз Жібекті» орыс композиторы жазғанымен, ол қазақ операсы болып саналады, өйткені онда қазақ кейіпкерлері мен тақырыптары, сондай-ақ дәстүрлі қазақ музыкасы мен аспаптары ұсынылған. Опера Қазақстандағы маңызды мәдени оқиға болды, ол өнердің аталған түрін танымал етуге және оны қазақ мәдениетінің маңызды бөлігі ретінде бекітуге көмектесті. Өзінің тарихи маңыздылығына карамастан «Қыз Жібектен» кейін «Абай» операсы жетістігімен өнер сүйер қауымды қуантты. Екі опера да қазақ музыкасы мен мәдениетін дамытуда маңызды рөл атқарды, екеуі де Қазақстанда бүгінгі күнге дейін орындалып, аталып өтілуде. Аталған опералар қазақ музыкасын маңызды мәдени нысан ретінде бекітуге көмектесті.

1944 жылы либреттосын Мұхтар Әуезов жазған аты аңызға айналған «Абай операсы» жазылды. Бұл опера қазақ музыкасының дамуындағы маңызды кезең болды, өйткені ол дәстүрлі қазақ әуендерін батыстық музыкалық техникамен үйлестірді. Операның сюжеті Абай өмірі мен оның философиясы төңірегінде өрбиді, онда білім мен мәдени өзара түсіністіктің маңыздылығы атап көрсетілді. Сондай-ақ, Операда махаббат, отбасы тақырыптары ұсынылған. «Абайдың» ерекше назар аударарлық аспектілерінің бірі- оның дәстүрлі қазақ әуендерін батыстық музыкалық техникамен үйлестіретін музыкалық партитурасы. Операда музыкалық стильдердің кең спектрі, соның ішінде халық әндері, хор шығармалары және жеке қойылымдар бар. Операның композиторлары дәстүрлі қазақ музыкасын заманауи стильдермен үйлестіру қабілетімен танымал болған екі көрнекті қазақ композиторы Ахмет Жұбанов пен Латиф Хамиди болып табылады. «Абай» операсының тұсаукесері Қазақстан мәдениеті тарихындағы ірі оқиға болды. Опера Алматыдағы Қазақ мемлекеттік опера және балет театрында қойылды және оған бірқатар көрнекті қайраткерлер, әртістер қатысты. Қойылым үлкен қошеметпен қабылданды және тез арада Қазақстандағы сүйікті мәдени нышанға айналды. Бүгінде «Абай» Қазақстанның мәдени мұрасының маңызды бөлігі болып қала береді. Ол бүкіл елдегі театрларда қойылады, оның музыкасын радиодан және басқа мәдени мекемелерден жиі естуге болады. Опера Қазақстанның бай мәдени дәстүрлері мен Абай Құнанбаевтың мәңгілік мұрасының айғағы болып табылады.

М.О. Әуезов «Еңлік-Кебек» трагедиясын жазды, ол көптеген онжылдықтар бойы қазақ драма театрларының сахналарынан шықпады. Операда қазақ тілінде ән салатын хор бар, бұл оған мәдени шынайылық береді. «Еңлік-Кебек» операсының премьерасы Қазақстан мәдениеті тарихындағы маңызды оқиға болды, өйткені ол қазақ операсының өнердің маңызды түрі ретінде одан әрі қалыптасуына ықпал етті. Содан бері опера бірнеше рет орындалып, Қазақстанның музыкалық мұрасының сүйікті бөлігіне айналды. Операда дәстүрлі қазақ музыкасын және тақырыптарын қолдану қазақ мәдениетінің осы маңызды аспектісін сақтауға және насихаттауға көмектесті. «Абай» және «Еңлік-Кебек» операларында Айдар мен Ажардың, Еңлік пен Кебектің қайғылы тағдырларын шешу сәттерінде драмалық коллизиялардың иесі ретінде өзінің дәлдігімен, өткірлігімен, сөз саптауының ауқымдылығымен ерекшеленетін Әуезов прозасы алға шығады [3].

1950 жылдардың ішінде қазақ музыкасы даму шегінде болды. Музыканттар жаңа стильдер мен аспаптармен тәжірибе жасап, ұлттық мәдениетті насихаттауды жалғастырды. XX ғасырдың 20-50 жылдарындағы қазақ музыкасына дәстүрлі қазақ халық музыкасы, сондай-ақ кеңес дәуірінің мәдени саясаты әсер етті. Бұл кезеңдегі музыканың кейбір көрнекті ерекшеліктеріне мыналар жатады: домбыра, қобыз және шанқобыз сияқты дәстүрлі қазақ музыкалық аспаптарын пайдалану. Оркестр мен музыкалық өңдеуді кеңестік стильде қолдану, соның ішінде скрипка, виолончель және фортепиано сияқты батыстық классикалық аспаптарды қолдану. Лирикалық тақырыптар көбінесе патриоттық сипатта болды, бұл кеңес дәуірінің социалистік реализмге баса назар аударуын көрсетті [4, 62 б.]. Музыкаға қазақ дәстүрлі мәдениеті қатты әсер етті, оның ішінде ән мәтіндерінде толықтай қазақ тілін қолдану және дәстүрлі қазақ әуезді үлгілерін қосу. Музыканы көбінесе оркестрлер немесе хорлар сияқты үлкен ансамбльдер орындады, бұл кеңес дәуірінің ұжымшылдыққа баса назар аударғанын көрсетті. Кейде музыка социалистік құндылықтар мен идеалдарды насихаттайтын үгіт-насихат құралы ретінде қолданылған. XX ғасырдың 20-50 жылдары Қазақ музыкасының елеулі өзгерістері мен даму кезеңі болды. Халық музыкасына бірқатар саяси, әлеуметтік және мәдени факторлар әсер етті және оның маңызды мәдени форма ретінде қалыптасуына көмектесетін бірқатар өзгерістертен өтті. Бүгінгі таңда дәстүрлі қазақ музыкасы дәріптеліп, орындалады, музыка өкілдерінің жаңа ұрпақтары өткеннің бай мұрасын жаңғыртуды жалғастыруда. XX ғасырдағы қазақ музыкасының тарихы үлкен өзгерістер мен эволюция кезеңі болды. Дәстүрлі қазақ әуендерін батыстық музыкалық техникамен араластырып, жаңа стильдердің пайда болуымен аяқтай отырып, қазақ музыкасы көптеген жылдар бойы дамып, бейімделе берді. Бүгінде ол елдің мәдени мұрасының маңызды бөлігі болып қала береді және оның әсерін бүкіл әлемдегі музыкадан естуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер мен деректер тізімі

1. Ән өнері және уақыт/М.Ахметова.-Алматы: Өнер,1993.-109,[3] б.:портр.
2. <https://massaget.kz/blogs/27520/amp/>
3. <http://www.madeniportal.kz/article/2366>
4. Кенжетаев К.Дархан дарын : деректі әңгімелер / К. Кенжетаев. - Алматы : Өнер, 1980. - 151, [1] б., [8] б. сур.

УДК 94 (574)

ПОДЛИННЫЙ ОЧЕРК ОРБУЛАКСКОЙ БИТВЫ

Рахметулла Шыңғыс Төлендіұлы

Международного Таразского инновационного института имени Шерхана Муртазы,
студент 3-го курса, Тараз, Казахстан

В истории многих народов есть военные столкновения, в котором малочисленному отряду удается отразить нападение более сильного противника. Одной из таких стычек в казахской истории, является – Орбулакская битва, в котором 600 казахам удалось отразить